

Remissvar – åtgärdsplan för ortolansparv

Detta remissvar har utarbetats gemensamt av SOF-Birdlife och Föreningen Kvismare Fågelstation

Den nuvarande planskrivningen är kort och koncis i jämförelse med tidigare utkast. Det finns dock fortfarande behov av att konkretisera programmet för att lyfta fram de mest betydelsefulla avsnitten, t.ex. vilka stödåtgärder är mest angelägna att komma igång med omgående:

1. Varje länsstyrelse utser handläggare för kontraktering av ortolanåtgärder.
2. Utbildningsmaterial tas fram och alla handläggare i landet ges utbildning.
3. Fortfarande använda och nyligen övergivna häckningshabitat förtecknas per län.
4. Aktuella markägare kontaktas och flerårskontrakt på stödåtgärder tecknas.
5. Nya eller utvidgade kärnområden identifieras, kontrakteringen fortsätter.

Det kan inte nog understrykas att om ortolansparven ska återhämta sig behövs snabbt insatta praktiska åtgärder för att förbättra häckningshabitatet. Grundforskning om ortolansparvens beteende är inte fel men bör prioriteras relativt lågt! Rådgivning är viktigt men bör fokusera på personliga kontakter med relevanta markägare för att få en långsiktig implementering av praktiska åtgärderna på plats. Flerårsavtal med lantbrukare och skogsägare är nyckeln till en åtgärdsplan som ger effekt i praktiken.

Många av synpunkterna som framförs här grundar sig på 50 års återkommande inventeringar av ortolansparv i Kvismardalen i Närke och ett specialprojekt om ortolansparv som drivits vid Kvismare fågelstation sedan 2009. Resultat från detta arbete, som delvis är opublicerade refereras till med: "KF".

Svar på frågor ställda i remissförfrågan

1. *Är de föreslagna åtgärderna de rätta? Går det att bedöma föreslagna åtgärders relevans utifrån dagens kunskapsläge?*

Ja, med vissa korrigeringar av den föreliggande planen. Ja, kunskapsläget är tillräckligt gott.

2. *Är ett artinriktat åtgärdsprogram för ortolansparven den rätta vägen för att vända trenden för en art som så starkt kopplar till strukturella förändringar i jordbruket?*

Ja, ortolansparvens krav är speciella men föreslagna åtgärder gynnar även en rad andra jordbruksfåglar som är beroende av kort och gles vegetation eller öppen jord för födosök och häckningsframgång (t.ex. sånglärka, stenskvätta och buskskvätta).

3. *Är det relevantt att satsa medel på att rädda en jordbruksfågel i tillfälliga miljöer på hyggen?*

Hyggerna är inga tillfälliga miljöer för ortolansparven, tvärtom finns troligen den största förekomsten på norrländska hyggen! Dessutom är kostnaderna för åtgärder på hyggen låga. Så kallade "jordbruksarter" är i regel inte begränsade till jordbruksmark och därför bör alla livsmiljöer i vårt kulturlandskap som utgör habitat för en specifik art beaktas.

4. *Kan bevarandet av ortolansparv i skogliga miljöer leda till konflikt med andra skogliga naturvärden, och i så fall hur kan sådana konflikter undvikas?*

Nej, knappast. Ortolansparven utnyttjar den första hyggesfasen (1-10 år) och så länge förnyringen av skog sker på det sätt som den gör idag innebär inte skyddet av ortolansparven någon försämring av andra naturvärden.

5. *Är utsättning ett lämpligt verktyg nu eller i framtiden? Vilka skäl finns att inleda försök med uppfödning och utsättning?*

Utsättning kan möjligen behövas i de delar av landet där arten helt gått ut, dock först efter det åtgärder vidtagits för att häckningshabitatet ska bli lämpligt för ortolansparv. Genom att inleda försök med uppfödning lär man sig hur sådan ska gå till. Vidare kan man testa om den kritiska flyttningen till Afrika kommer att fungera hos buruppfödda fåglar. Ett liknade försök med häcksparvar i England har varit framgångsrikt (se <http://www.rspb.org.uk/whatwedo/projects/details.aspx?id=212392>). Häcksparven är dock stannfågel i England (inom 1-2 km) och det är mycket osäkert om ett likande försök med en långdistans flyttfågel med komplext spridningsbeteende (t.ex. ortolansparv) kan lyckas. I nuläget bör uppfödning därför prioriteras relativt lågt.

6. *Är omfattningen och effekterna av de föreslagna åtgärderna så pass stora att de rättfärdigar en ÅGP?*

Först måste man bestämma om vi vill ha arten kvar i landet. Om svaret är ja är ett åtgärdsprogram klart motiverat, då situationen idag är mycket allvarlig för denna inhemska art. Relevanta åtgärder planeras bäst inom ramen för en bra ÅGP, och de föreslagna åtgärderna bedöms vara effektiva om de kan genomföras på systematiskt sätt. Dock måste de sättas in omedelbart, annars kommer ortolansparven helt att försvinna, åtminstone i jordbrukslandskapet. Tillgängliga medel bör användas till åtgärder som får direkt effekt på populationsstorleken – rådgivning utan direkt koppling till planering och utförande av konkreta åtgärder i samverkan med markägare, som t.ex. skyltar, allmän spridning av faktablad, etc. kan vänta eller behövs inte alls!

Biologi och ekologi (rubriker från planen)

Föröknings- och spridningssätt (sid. 12)

Text i planen: *Det är oklart om den höga andelen oparade hanar beror på brist på honor, eller om det är ett resultat av att honorna ratar hanar i undermåliga revir. Eftersom polygyni inte är känt hos ortolansparven inställer sig i det senare fallet frågan vart de oparade honorna tar vägen!?*

Fångstdata som KF sammanställt tyder på att det finns ungefär lika många honor som hannar. Honorna för ett tillbakadraget liv och är svårupptäckta så länge som de inte bestämmer sig för att bilda par med en sjungande hane. En hona tillsammans med en hane betyder alltid att häckning inleds. Att en hona inte parar sig beror troligen på att det av hannen hävdade reviret inte är tillräckligt bra. Hon träder då inte fram i hans sällskap. (Jämför t.ex. hur parbildningen går till hos trastsångare.)

Födosök och födoval (sid. 14)

Text i planen: *Ungarna föds främst upp på insekter såsom skalbaggar, fjärilslarver och hopprätvingar, i mindre omfattning även frön (Keusch & Mossoman 1984, Cramp & Perrins 1994).*

Viktigt är att påpeka att den främsta födan är markinsekter som fångas på öppna ytor med torv- eller mineraljord (se bild på en hane nedan med sådana mörka insekter i näbben). Ett komplement är sedan främst larver av ekvecklare och häggspinnmal de år dessa insekter massutvecklas i Mälardalen (KF).

Hanne av ortolansparv med huvudfödan, mörka markinsekter, i näbben. Boet är i närheten. Kvismaren.

Livsmiljö (sid. 14)

I detta avsnitt tas många möjliga biotoper upp vilket gör att man kan tro att ortolansparven kan acceptera det mesta. Våra erfarenheter (KF) tyder på att det finns ett viktigt habitatkrav som de flesta av de ovanstående miljöerna måste uppfylla för att ortolansparven ska kunna trivas:

Inom reviret/habitatet måste tillgång till öppen mineral- eller torvjord finnas.

I övrigt kan habitatet variera starkt: energiskog, grustag, naturliga branta grusåsar, hårdgjorda rullbanor på flygfält, vattenskadade torvjordar (Kvismaren), markberedda hyggen, hårt bränd skogsmark, nybygget Botniabanan, etc.

Det är viktigt att slå fast att *beteshagar* (sid. 15) och *vårbränning* (sid.15) som antyds i ÅGP inte uppskattas alls (KF, erfarenheter från främst Kvismarområdet under 50 år där det finns 200 hektar betesmarker och lika många betsdjur!). Möjligen kan boet läggas i parti med högre gräs på obetydligt betad mark om inget annat alternativ finns förutom vårsåden. Vårbränd gräsmark (april) är inte ett alternativ för födosök under häckningen. Nytt grönt gräs kommer upp ur den lätt brända marken inom några veckor. Den obrända decimetertjocka delen av grästorven ligger också som ett täcke eller lock över den av sparven så eftersökta mineraljorden (KF).

Det är alltså väldigt viktigt att veta skillnaden på brand och brand. Hårt brunna områden i juli–augusti där hela torvlagret brunnit upp och mineraljorden blottats, som i ungsogar av barrträd i Spanien och på vådabränd skogsmark i Norge (Elverum) eller norra Sverige (Bodforsträsk) passar ortolansparven väl och på sådana områden noteras under en period efter branden flera par.

Utbredning och hotsituation

Orsaker till tillbakagång (sid 20)

Text i planen: *Jordbrukslandskapets omvandling efter andra världskriget med övergång till intensivt odlade, stora fält med minskad förekomst av öppna diken, åkerholmar och andra småbiotoper har varit negativt för ortolansparven.*

Detta är riktigt. Tilläggas kan att körvägar och mindre impediment omkring stenrösen m.m. i åkrarna försvunnit. Den viktigaste orsaken är dock det fram till på 1990-talet förhärskande trädesbruket då storleksordningen 20 % av åkerarealen låg i träda, senare benämnd ”svartträda” då den harvades under sommaren. Troligen är svartträdens försvinnande en huvudorsak till artens minskning i södra Sverige.

Text i planen: *Ortolansparvens nedgång kan av allt att döma också kopplas till att antalet betesdjur minskat kraftigt, parallellt med att allt färre gårdar bedriver både spannmålsodling och djurhållning. Gårdar med djurhållning har en art- och individrikare fågelfauna än gårdar specialiserade på växtodling och gårdar där det inte längre bedrivs aktivt lantbruk (Hiron m.fl. 2013).*

Minskningen av antalet betesdjur har troligen inget att göra med ortolansparvens minskning. Arten trivs helt enkelt inte i beteshagar för där finns en i huvudsak obruten gräsrotsfilt som arten ogillar (KF).

Möjligen kan intensivt tramp av betesdjur i anslutning till mjölkningsstationer e.d. varit positivt samt de vägar djuren använde vid förflyttning till mjölkning, men det mesta av detta är på de flesta håll ett minne blott eftersom de få kvarvarande mjölkdjurbesättningarna idag är mycket stora och djuren idag huvudsak går i lösdrift inomhus. Generella konstateranden som: *Gårdar med djurhållning har en art- och individrikare fågelfauna* lär inte föra ortolanproblematiken framåt utan bör undvikas!

Text i planen: *Användning av bekämpningsmedel mot insekter i lantbruksgrödor under den period då ortolansparvar föder upp sina ungar på insekter har av allt att döma en kraftigt negativ effekt.*

Någon indikation på att ortolansparven skulle ha förhöjda halter av växtskyddsmedel finns inte enligt de preliminära analyser som gjorts på senare tid (Eggers, Jonsson, Selstam & Sondell opublicerat). Inte heller har några negativa effekter kunnat noteras i Kvismarområdet av användning av bekämpningsmedel. Arten förekommer på samma sätt på såväl konventionella som ekologiska jordar (KF). Givetvis bör man ändå undvika att sprida växtskyddsmedel i anslutning till aktiva ortolanrevir.

Text i planen: *En kraftig minskning av ortolansparvspopulationerna observerades i samband med att metylkvicksilverhaltiga betningsmedel började användas under 1950-talet (Otterlind & Lennerstedt 1964). Arten försvann från stora områden i södra Sverige under 1950- och 1960-talen och återhämtade sig inte när förbudet mot kvicksilverbetat utsäde väl trädde i kraft.*

Det är korrekt att metylkvicksilvret drabbade ortolansparven liksom gulspårven men det är inte korrekt för stora delar av Mälarens och Hjälmarens omland att den inte hämtade sig igen efter förbudet i mars 1966. I Kvismaren t.ex. återhämtade sig stammen helt, det visar inventeringar från 1970-talet (KF). I södra Sverige däremot anses artens försvinnande vara kopplat till metylkvicksilvret.

Stryk avsnittet om ” ÖVRIGA BIOTOPFÖRÄNDRINGAR”. Det tillför inget och är delvis inte sant, slutsatserna är inte belagda.

Troliga effekter av olika förväntade klimatförändringar (sid 23)

Detta avsnitt innehåller många svårtolkade slutsatser och kan med fördel kortas ner. I Kvismaren har kullar gått fram trots att vi bedömt att vädret varit miserabelt. Troligen är tillgången på markinsekter, vilket är den viktigaste födan tillräcklig även i extrema vädersituationer. Det handlar främst om födans åtkomlighet! Finns det öppen jord hittar ortolanen troligen tillräckligt med föda! Boet har visat sig klara sig trots skyfall och låg temperatur (KF). (Detsamma gäller för den likaledes marhäckande sånglärkan (KF).)

Övriga fakta

Erfarenheter från tidigare åtgärder som kan påverka bevarandearbetet (sid 26)

Text i planen: *Vidare har Uppsala kommun gjort åtgärder i grustäkten vid Stora Vallskog, som är en tidigare häcklokal, finansierat av stöd för Utvald miljö. Tall har röjts under 2014 och området betades sent under säsongen av får (Figur 5 och 6). Inga ortolansparvar hördes dock under 2014 (Å. Hedin, pers. komm. 2015-01-28).*

Frågan är varför denna text presenteras med två bilder. Av dessa framgår inte ens om ”restaureringen” gynnar ortolansparv. Detta kan verka förvirrande på läsare. Stryk hela exemplet!

Text i planen (sid 27): *I Norge finns ett åtgärdsprogram för ortolansparv (Direktoratet for Naturforvaltning 2009). I det norska åtgärdsprogrammet listas fyra åtgärder som krävs för att se till att Norge har ett självreproducerande och livskraftigt bestånd av ortolansparv:*

- *Kontinuerlig övervakning av populationen för att ha aktuella uppgifter om utbredning och biotopkrav*
- *Gallring, bränning och avverkning på de viktigaste lokalerna*
- *Bränning eller avverkning av tallskog nära odlingsmark*
- *Stoppa jakten i Frankrike*

De tre först punkterna som citeras har tveksam relevans. Sparven är i stort sett borta från Norge, de föreslagna åtgärderna gallring (sic!), bränning och avverkning får troligen ingen effekt om man inte tar upp nya stora hyggen och markbereder dem. Norge-exemplet kan tas med men det räcker med att säga att Norge gjort en plan som vi är tveksamma till (KF) och att inga praktiska åtgärder för att hjälpa ortolansparven gjorts i Norge (muntlig uppgift från Svein Dale).

Text i planen (sid 27): *Även i Bayern, där arten minskat mycket kraftigt och det nu bara återstår i storleksordningen 200 häckande par, har man tagit fram ett åtgärdsprogram (Lanz 2010). Där fokuserar man på att: 1) skapa bättre boplatser, 2) öka födotillgången och 3) öka mängden sångplatser. För att uppnå detta föreslås följande åtgärder på 0,1–0,75 ha stora utvalda ytor:*

- *lämna osådda ytor i spannmålsfält*
- *glesare sådd, halverad utsädesmängd*
- *ingen kemisk bekämpning mot insekter och ogräs på våren*
- *harvning i spannmål för att glesa ut grödan*
- *ingen gödsling*

Detta program verkar mycket ambitiöst och väl genomtänkt och bör delvis också kunna vara modell för kommande svenska åtgärder. En studieresa i maj-juni 2016 föreslås härmed, ev. i kombination med en resa till Katalonien där också ortolansparven har en stabil population!

Vision och mål (sid 28) (Reviderad av oss)

Vision

Ortolansparven har gynnsam bevarandestatus, det betyder en population i storleksordningen 10 000 par och är åter spridd inom flera kärnområden i Svealand och Norrland samt inom vissa utvalda områden i Götaland där den idag är helt försvunnen.

Långsiktigt mål (2030)

Det långsiktiga målet med åtgärdsprogrammet är att ortolansparvspopulationen ska öka i antal i de regioner den finns idag. Målet innebär att arten år 2030 ska finnas som minimum i samma antal i varje län som år 2008, se Tabell 2.

Minskningen ska ha hejdats i samtliga län, och i flertalet län ska bestånden öka på samma sätt som den börjat göra i Tyskland.

I områden med god förekomst av ortolansparv på hyggen ska hyggesutläggningen vara anpassad så att den gynnar arten. Det kan t.ex. innebära att man delar upp större, planerade avverkningar på mindre med några års mellanrum. Åtgärder för att gynna ortolansparven – och andra arter knutna till öppna biotoper med ingen eller fläckvis vegetation – ska vara kända inom aktuella kärnområden och ingå i miljöersättningsystemet.

Ovanstående innebär att arten kan klassificeras som *Livskraftig* (LC) istället för *Sårbar* (VU).

Åtgärder och rekommendationer (sid. 29)

Information och rådgivning (sid. 29)

Nästan alla resurser som avdelas för ortolansparven bör användas för att utpeka lämpliga kärnområden och i varje sådant skapa ett antal lämpliga häckningshabitat. Programmet ska vara av karaktären ”**Hands on**”. Informationsspridning genom exempelvis föredrag och rådgivning genom personer med god kännedom om ortolansparven bör främst riktas till jordbrukare som redan har eller i sen tid har haft arten på sina marker. Det är troligen inte effektivt att gå ut allmänt till lantbrukare med information, åtminstone inte i ett kortare perspektiv. Man kan dock välja nya marker där det finns möjligheter att skapa lämpliga häckningshabitat. Man går då i ett kontaktsamtal igenom vilka åtgärder som krävs och gör ett flerårskontrakt på att dessa åtgärder genomförs. Att kontraktets anvisningar genomförts i praktiken ska sedan kontrolleras av länsstyrelsen.

Utbildning (sid. 29)

Utbildningen bör under planperioden koncentreras till de aktörer som är direkt berörda: markägare med ortolaner på sina marker eller som planeras få sådana samt de tjänstemän som ska sköta kontakten med berörda markägare. Ideella organisationer som vill medverka bör givetvis också inbjudas.

Ny kunskap (sid. 30)

Text i planen: *En ökad kunskap om olika mortalitetsfaktorer, inklusive betydelsen av predation, är relevant för att bedöma betydelsen av olika bevarandeåtgärder. Det är även viktigt att öka kunskapen om artens häckningsframgång i olika livsmiljöer. Även frågor om varför ungfåglar observeras återvända i mindre utsträckning än vuxna, samt vad det är som orsakar det observerade överskottet på hanar i vissa populationer är frågor som det är angeläget att få svar på. Studierna kan gärna utföras i form av ett mindre forskningsprojekt eller som examensarbete.*

I det korta perspektivet gynnar inte ambitionerna när det gäller *ny kunskap* direkt en ökning av ortolanpopulationen och bör därför inte bekostas av ÅGP. Det finns tillräckligt med kunskap för att starta konkreta åtgärder. Det var de 40 deltagarna ortolanseminariet i Stockholm den 3 december 2014 helt eniga om. Däremot är det betydelsefullt att följa upp åtgärdernas effekter på ortolansparvens förekomst, habitatval och produktivitet för att kunna göra en bedömning om åtgärdsplanens mål uppnås och vilka delar i programmet som bör utvecklas vidare eller avvecklas.

Om ortolanen bedömer platsen som lämplig häckar den och om boet inte prederas kommer ett normalt antal ungar på vingarna oavsett häckningsplats. Ett eventuellt överskott på hannar är i sammanhanget betydelselöst. Det är helt normalt att ungfåglar återkommer till födelseplatsen i lägre utsträckning än äldre fåglar. Avsnittet kan alltså tonas ner eller strykas. Långsiktigt bör dock kunskapen ökas på området.

Inventering (sid 30)

Inventering av förekomst kan vara ett lämpligt verktyg där nya kärnområden planeras och för att hitta ortolanförekomst i skogsområden i Norrland. För södra Sverige där arten inte längre förekommer bör spontanrapporter till *Artportalen* vara en utgångspunkt. Dessa bör sedan kontrolleras för att undersöka om någon häckning är på gång eller har skett. I övrigt är eftersök inte alls kostnadseffektivt. Det gäller att snabbast möjligt börja med biotopåtgärder i de områden där vi redan har en känd ortolanstam: i Närke, Västmanland, Uppland, Dalarna, Hälsingland, Medelpad, Ångermanland, Jämtland? (ingen rapport 2015), Västerbotten och Norrbotten.

Skötsel, restaurering och nyskapande av livsmiljöer (sid 30)

Ordet rådgivning i allmän betydelse kan sorteras bort. Ordet bör istället användas som synonym till anvisningar till lantbrukare som kontrakterats för åtgärder under de kommande åren.

***Andra relevanta åtgärder för att skapa födosöksområden* (sid 32)**

Under detta avsnitt bör punkterna ”Flerårsträda” och ”Bränning” utgå. De gynnar inte ortolansparven och det är viktigt att helt fokusera på de åtgärder som gynnar arten.

Rollfördelning vid genomförande av åtgärder i bilaga 1

Det är viktigt att ha en klar rollfördelning vid genomförandet av åtgärder för ortolansparven. Länsstyrelsen i respektive län måste ha huvudansvaret både för genomförandet och löpande uppföljning. På varje länsstyrelse utses en ansvarig person/ansvariga personer som efter utbildning är kompetent(a) att diskutera åtgärder utifrån de lokala förutsättningarna med olika markägare i jord- och skogsbruk. Målsättningen bör vara att teckna minst femåriga kontrakt för ett antal områden med respektive markägare under vintern 2015/2016. Under kommande år expanderas sedan denna verksamhet till fler områden.

En annan uppgift för länsstyrelsen är att bevaka att häckningshabitat för ortolansparven inte exploateras som skett i Umeå (varuhus) och Kalix (campingplats).

SOF- Birdlife lovar att medverka vid utbildning och med förslag till nya kärnområden. Det är viktigt att inte utpeka för många delansvariga i genomförandet, då kan processen stanna upp.

Kontakter för föreningarna i denna fråga

Dennis Kraft, ordförande i SOF-Birdlife, 070-638 09 85, dennis.kraft@BirdLife.se

Bo Nielsen, ordförande i FKF, 0340-62 72 12, 070-204 19 64, bo.nielsen@seaside.se

Sönke Eggers, styrelseledamot i SOF-BirdLife, 076-828 38 48, sonke.eggers@slu.se

Gunilla Hjort, styrelseledamot SOF-BirdLife, 0761-22 88 14, gunilla.hjort@BirdLife.se

Gunnar Selstam, kännare av ortolansparven på hyggen i Norrland (förekomst och sträckstudier), 0523-589 89, 070-633 55 97, gunnar.selstam@molbiol.umu.se
Jan Sondell, ledare för SOFs & FKFs ortolanprojekt, styrelseledamot i Föreningen Kvismare Fågelstation, 08-560 326 38, 070-318 85 93, jan.sondell@telia.com

2015-09-25

Dennis Kraft

Bo Nielsen